

- خطبه‌ای علیه سنت

عصر روز تاسوعا، مشهد شاهد صحنه‌هایی بود که تا آن زمان تصورناپذیر می نمود. طبق گزارش‌های تاریخی، از ساعت ۳ بعدازظهر، خشم فروخورده مردم به نمادهای سلطنت اصابت کرد. در صحن پهلوی (امام خمینی فعلی)، مردم عکس‌های محمدرضا پهلوی را پایین کشیده و پاره کردند. اما این تنها آغاز کار بود. در اقدامی نمادین، ستون‌ها و کاشی‌های یادبود حرم که نام شاه بر آن‌ها نقش بسته بود، توسط معترضان کنده و مخدوش شد. موج تخریب نمادهای طاغوت به خیابان‌ها کشیده شد؛ مردم تلاش کردند مجسمه رضاشاه در میدان شاه (میدان شهدای فعلی) و مجسمه‌های شاه در میدان تقی‌آباد و محوطه بیمارستان شاهرضا (امام‌رضا^ع) را به زیر بکشند. در گزارش نویهای اطلاعاتی شماره ۱۷ که ۲۴ ساعت ۱۹ آذر را پوشش می‌دهد، آمده است: «در [ساعت] ۱۵ عده‌ای تظاهرکنندگان به داخل صحن پهلوی رفته و تمثال‌های کد ۶۶ را پاره کرده‌اند. در ۱۵:۴۰ عده‌ای حدود ۷ هزار نفر به‌داخل حرم مطهر امام‌رضا^ع رفته و کاشی‌ها و ستون‌های یادبود کد ۶۶ را کنده‌اند. در ۱۷:۳۰ حدود ۵۰۰ نفر مشغول پائین آوردن مجسمه کد ۶۶ در میدان شاه مشهد بودند.»

این اقدامات، فضای شهر را برای یک رویارویی بزرگ‌تر در مراسم سنتی خطبه‌خوانی شب عاشورا آماده کرد. مراسم خطبه‌خوانی شب عاشورا در حرم رضوی، تشریفاتی بود که معمولاً به حضور مقامات عالی‌رتبه کشوری و لشکری و پشت درهای بسته برگزار می‌شد. این خطبه به‌طور سنتی شامل تحمیدیه و صلوات، ذکر نام پادشاه وقت و دعا برای او، نثری موزون در مقتل خوانی و دعای خیر برای بانیان و خادمان بود و خطیب پس از ستایش خداوند، طبق سنتی تحمیلی، برای سلامت و دوام سلطنت دعا می‌کرد.

آیت‌ا...العظمی سیدعلی خامنه‌ای که در آن زمان از رهبران اصلی جریان انقلاب در مشهد بود، در صبح تاسوعا تصمیمی مخاطره‌آمیز گرفت: «فکر کردم که چنین خطبه رسمی آن‌هم با یادکرد شاه، متناسب جو انقلابی مشهد نیست. باید زمام امور را به‌دست بگیرم.» این تصمیم به‌دلیل حساسیت زیاد، تا پایان راهپیمایی روز تاسوعا پنهان نگاه داشته شد تا از بستن درهای حرم توسط نیروهای امنیتی جلوگیری شود. سرانجام در پایان راهپیمایی، عباس واعظ طبسی با قرائت قطعه‌نامه‌ای هفده ماده‌ای، خبر تکان دهنده را اعلام کرد: «مردم! به طرف حرم بروید، قرار است امشب آقای سیدعلی خامنه‌ای به نام [امام] خمینی خطبه بخواند.»

در تلفنگرام ۱۹ آذر ۱۳۵۷ شیخان، رئیس ساواک مشهد، از وضعیت شهر مشهد نیز این موضوع به چشم می‌خورد: «... تعداد راهپیمایان حدود ۳۰۰ هزار نفر در سطح شهر مشهد تخمین زده می‌شد و تا ساعت ۱۴:۳۰ ادامه داشته [است]. در این ساعت، عباس واعظ طبسی ضمن سخنرانی درباره حکومت اسلامی بیان داشت بروید صحن حرم را اشغال کنید و خطبه امشب را بنام خمینی بخوانید. عده‌ای از مردم به طرف حرم، حرکت [کردند] و بقیه متفرق شدند.»

- تدریس تاریخ فرانسه به مقامات نظامی

جمعیت راهی حرم مطهر امام هشتم^ع شد و ساعتی از اعلام خبر نگذشته بود که داخل حرم لبریز از راهپیمایان پیش از ظهر گردید. یکی از جالش‌های بزرگ آن شب،

روایتی از خطبه تاریخی رهبر شهید انقلاب در شب عاشورای ۱۳۵۷ در مشهد

فریادی که کاخ پهلوی را لرزاند

گروه تاریخ و هویت | آذرماه ۱۳۵۷، ایران در آستانه انفجاری بزرگ قرار داشت. مشهد، به‌عنوان قطب مذهبی کشور، کانون تپنده اعتراضاتی بود که دیگر نه‌فقط در مساجد، بلکه در تمام زوایای شهر طنین‌انداز می‌شد. درمیان تمامی رخداد‌های آن سال، شب تاسوعای ۱۳۵۷ (مصادف با ۱۸ آذر) نقطه‌ای عطف در تاریخ مبارزات مردم مشهد به‌شمار می‌رود؛ زمانی که سنت دیرینه «خطبه‌خوانی» در حرم مطهر رضوی که همواره با نام شاه وقت گره خورده بود، به‌ناگاه تغییر کرد. این گزارش به بازخوانی آن رویداد متهورانه می‌پردازد؛ جایی که یک روحانی مبارز در قلب پایگاه مذهبی ایران، سقوط قریب‌الوقوع سلسله پهلوی را پیش‌بینی کرد و برای نخستین بار، نام «امام خمینی» را در مراسمی رسمی، جایگزین نام شاه کرد.

تصویری از رهبر شهید انقلاب در اعتراضات سال ۱۳۵۷ در مشهد

تسلط بر سیستم صوتی حرم بود. خادمان رسمی و نیروهای امنیتی تمایلی به همکاری نداشتند. در این میان، محمد خجسته (برادرزن آیت‌ا... خامنه‌ای) که تازه از زندان آزاد شده بود، به‌همراه یکی از کارکنان جزء حرم، مخفیانه بلندگوها را آماده کردند. این اقدام فنی ساده، کلید انتقال پیام انقلاب به هزاران زائری بود که در صحن‌ها تجمع کرده بودند.

ساعت به وقت خطبه‌خوانی، نزدیک می‌شد. استاندار خراسان و مقامات نظامی که طبق سنت دعوت شده بودند، خود را برای مراسمی رسمی آماده می‌کردند، اما

با صحنی لبریز از راهپیمایان خشمگین مواجه شدند. آیت‌ا... خامنه‌ای خاطره آن روز را این‌طور بازگو کرده‌اند: «رفتم به سوی حرم. دیدم پر است از زائران منتظر خطبه. به طرف اتاقی که مشرف به صحن بود، رفتم. از آنجا مردم را می‌دیدم ولی آنان نمی‌توانستند مرا ببینند. محمد، پسرم مصطفی و عده‌ای دیگر همراهم بودند. یکی از حاضران آن اتاق از پشت بلندگو اعلام کرد که خطبه شب عاشورا توسط دانشمند ارجمند، حضرت حجت‌الاسلام خامنه‌ای خوانده می‌شود. صدا درمیان همه‌همه مردم گم شد. دانستم که تسلط بر این

داد: «یا ابن‌رسول!...! از شما معذرت می‌خواهم که طاغوتیان هرسال مراسم امشب را درکنار تو برپا می‌کردند. درحالی‌که نه به تو ایمان داشتند و نه به جد تو حسین^ع». ما خراسانی‌ها فقط نظاره‌گر کار آن‌ها بودیم، نه چاره‌ای داشتیم و نه توانی. ساکت بودیم.» سپس، ایشان در حضوری مستقیم و شجاعانه، روی سخن را به فرماندار نظامی و استاندار خراسان کرد و با یادآوری انقلاب فرانسه، هشدار تاریخی داد: «من نکته‌ای را از تاریخ انقلاب فرانسه به شما یادآوری می‌کنم. حاکمان فرانسه در آن زمان، انتظار سقوط حکومتشان را نداشتند. بیست روز پیش از پیروزی انقلاب فرانسه، خیرخواهان، حاکمان را به تسلیم دربرابر اراده ملت فراخواندند. اما آنان بر لجajt و تکبر خود پافشاری کردند. انقلاب برخلاف میل حاکمان پیروز شد. اینک یکی‌دو ماه بیشتر به پیروزی (ما) نمانده است. من شما را نصیحت می‌کنم و می‌گویم که با مردم به‌نیکی رفتار کنید.»

این پیش‌بینی دقیق که سقوط رژیم رانه در سال‌های دور، بلکه در «یکی‌دو ماه آینده» می‌دید، لرزه بر اندام مقامات حاضر در مراسم انداخت. همچنین تغییر این ساختار در شب عاشورای ۱۳۵۷، عملاً به معنای اعلام پایان مشروعیت سلطنت در پایتخت معنوی ایران بود.

- پیامدهای یک خطبه یک‌ساعته

سخنرانی آیت‌ا... خامنه‌ای حدود یک ساعت به درازا کشید. مأموران ساواک که غافلگیر شده بودند، تمام سخنان را ضبط کردند و به مقامات امنیتی گزارش دادند. تأثیر این خطبه دوگانه بود: از یک سو روحیه مبارزان خراسانی را به‌شدت تقویت کرد و از سوی دیگر، اقتدار فرماندهان نظامی را که ناباورانه شاهد پیش‌بینی سقوط خود بودند، درهم شکست. آن شب، مشهدی‌ها با تلفن و مراجعات حضوری، این «پیروزی کلامی» را به یکدیگر تبریک می‌گفتند.

شیخان، رئیس ساواک مشهد، این‌طور به تهران گزارش داد: «ساعت ۱۷:۳۰ روز جاری، خطبه شب عاشورا توسط سیدعلی خامنه‌ای در حرم مطهر به نام روح... خمینی، قرائت [شد] و عده زیادی به وسیله تلفن و حضوری به همدیگر تبریک گفته‌اند. برنامه امشب که از طرف استاندار خراسان از رؤسای ادارات و معتمدین محل دعوت شده بود، لغو شد.»

فردای آن روز، در عاشورای ۵۷، تظاهراتی «میلیونی» (به تعبیر گزارش‌های مردمی) برگزار شد که گردانندگان آن، روحانیون سرشناسی چون آیت‌ا...العظمی خامنه‌ای، سیدکاظم مرعشی، شیخ ابوالحسن شیرازی، شیخ مجتبی شمس، شیخ علی‌تهرانی، موسوی خراسانی، عبدالکریم هاشمی‌نژاد، عباس واعظ طبسی، شیخ حسین صفایی و دکتر محمود روحانی بودند. ساواک در نامه‌ای محرمانه، لیست کامل این رهبران را برای فرمانداری نظامی ارسال کرد، اما دیگر برای مهار موج انقلاب، بسیار دیر شده بود. استناد به انقلاب فرانسه در قلب یک مراسم مذهبی، نشان دهنده هوشمندی خطیب در استفاده از الگوهای کلاسیک سقوط استبداد بود. در آن مقطع (آذر ۱۳۵۷)، رژیم پهلوی همچنان تصور می‌کرد با تغییر دولت‌ها (دولت نظامی‌ازهاری) می‌تواند اوضاع را کنترل کند. اشاره به لجاجت حاکمان فرانسه درست پیش از سقوط، طعنه‌ای مستقیم به محمدرضا پهلوی بود که صدای انقلاب مردم را بسیار دیر شنیده بود.

آقای شهید ایران

شهر

SHAHRAANNEWS.IR

۱۵

تاریخ و هویت

منابع:

کتاب «شرح

اسم». اثر

هدایت‌ا...

پیهودی،

کتاب «مشهد،

از مقاومت تا

پیروزی». مرکز

اسناد انقلاب

اسلامی،

گزارش‌های

آرشیوی ساواک

خراسان در مرکز

بررسی اسناد

تاریخی.